

Minőségi kutatások tervezése az Egyesült Királyságban élő etnikai kisebbségi csoportokról¹

BOB ERENS

1. Bevezetés

Az etnikai kisebbségi csoportokat érintő kutatások egy sor olyan problémát vetnek fel, amelyek nem jelentkeznek általános esetben. Ezek a problémák azért lépnek fel, mert lehetséges, hogy a vizsgálandó etnikai kisebbségi csoportok képviselői ritkán fordulnak elő a teljes népességben, földrajzilag szétszórtan helyezkedhetnek el, ezért az elérésük nehézségekbe ütközhet.

Ebben a fejezetben megtárgyalunk néhány kulcskérdést azzal kapcsolatban, hogy hogyan érdemes megtervezni az etnikai kisebbségi csoportokat érintő, precíz, minőségi kutatásokat, akár az a cél, hogy nagyobb arányban jelenjenek meg egy általános kutatásban, akár az, hogy célzott kutatást végezzünk valamelyik kisebbségi csoport körében. „Minőséginek” akkor tekintünk egy kutatást, ha nemcsak helyes adatokat szolgáltat, hanem más szempontokból is megfelel a felhasználó szükségleteinek (releváns, időben elkészül és érthető). Noha fontos, hogy megfelelő indikátorokkal rendelkezünk a kutatások minőségének megragadására – amelyek segítségével például értékelhető a keletkezett adatok hasznossága, és különbséget tehetünk a „jó” és a „rossz” adatok között – a kutatástervezés és kutatásmínőség általános kérdéseivel ebben a fejezetben nem foglalkozunk. (A kutatások általános metodológiai kérdéseiről lásd: Groves, Fowler, Couper, Lepkowski, Singer és Tourangeau 2009, Fowler 2008, Lyberg, Biemer, De Leeuw, Dippo, Schwartz és Trewin 1997).

Az ár és a minőség közötti feszültség, amely minden kutatás kapcsán felvetődik, még élesebben merül fel az etnikai kisebbségekről szóló kutatásokkal kapcsolatban, hiszen ezeknek a specializált kutatásoknak általában nagyobb az egy alanyra vetített költsége. Egy etnikai kisebbségeket mérő kutatás valószínűleg drágább lesz, mint egy hasonló méretű és minőségű felmérés az általános népesség körében. Ennek meg kell jelennie a kutatás költségvetésében (hacsak a mintaméret csökkenését vagy a minőség visszaesését nem tekintjük elfogadhatónak).

A fejezet további szakaszaiban áttekintjük az etnikai kisebbségi csoportok kategorizálásának az Egyesült Királyságban végzett felmérések során általában használatos megközelítéseit, a felmérésekbe bevonandó konkrét csoportokról szóló döntés gyakorlati kérdéseit, az etnikai kisebbségi csoportok mintavételezésének módszereit, többek között egy példán arra, hogy hogyan lehet költséghatékonyan megtervezni egy valószínűségi mintát körzetekbe és klaszterbe rendezés segítségével, az adatgyűjtéssel kapcsolatos kérdéseket, köztük a válaszadási arányok kérdését, a fordítási folyamatot, és a kérdezőbiztosoknak a válaszadókhöz illeszkedő etnikai kiválasztását.

---

¹ Az eredeti tanulmány itt olvasható fordítását az **Integrációs Kutatások Módszertana – Szakmai Tapasztalatszere** című, az Európai Unió Európai Integrációs Alapja által támogatott EIA/2013/4.8.1 számú projekt keretében készült. A tanulmányban kifejtett nézetek a szerző véleményét tükrözik, és az abban foglaltak semmiképpen sem tekinthetők az Európai Bizottság vagy a Belügyminisztérium hivatalos állásfoglalásának; sem az Európai Bizottság, sem a Belügyminisztérium nem tehető felelőssé azok, illetve az abban foglaltak bárminemű felhasználásáért.

2. A vizsgálandó populáció kategorizálása

Mielőtt belekezdenénk egy kutatás megtervezésébe, kulcsfontosságú tisztázni, hogy kik alkotják a vizsgálandó populációt. Ez nem csak abból áll, hogy eldöntjük, hogy melyik etnikai csoport szerepeljen a kutatásban, hanem annak tisztázását is megkívánja, hogy pontosan mit értünk „etnikai kisebbségi csoporton”, és ezeket a csoportokat hogyan lehet a kutatás céljai (például a mintavétel) szempontjából használható módon azonosítani.

A múltban többféle megközelítés volt használatban a „rasszok” vagy „etnikai” csoportok azonosítására, amelyek egy része megkérdőjelezhető. Különböző időszakokban és országokban az etnikumot különböző jellemzőkkel, eggyel vagy többel, tartották meghatározhatónak, amilyen például a születési ország (vagy a szülőké), az állampolgárság, a beszélt nyelv, a vallás, a bőrszín, a kulturális hagyományok, vagy a származás. Balmer (1999) az „etnikai csoport” fogalmát a következőképpen határozta meg:

[Az etnikai csoport egy] kollektívum egy nagyobb populáción belül, amelynek valós vagy feltételezett közös eredete, a közös múltból szóló emlékezete van, kulturálisan központi jelentőségű számára egy vagy több szimbolikus elem, ami meghatározza a csoport identitását, ami lehet származási eredetközösség, vallás, nyelv, közösen lakott terület, állampolgárság vagy fizikai megjelenés.

Az etnikai identitást ráadásul nem tekinthetjük statikusnak, hanem társadalmilag kontingensnek, rugalmasnak és a társadalmi körülmények hatására változéképesnek kell felfognunk. A fogalom csak akkor alkalmazható, ha a kérdéses csoport tagjai tudatában vannak az etnikai csoporthoz tartozásuknak, és maguk választják meg a jellemző jegyeket, amelyekkel azonosítani akarják magukat (például bőrszín, származás, nyelv), még akkor is, ha ezeket a választásokat a mások által használt sztereotípiák is befolyásolják (Karlsen és Nazroo 2006).

Az etnicitás meghatározásának komplexitásából következően nincs egyetlen magától értetődő mód az etnikai kisebbségi csoportok azonosítására, főleg, ha olyan meghatározást keresünk, ami a kutatás céljaira operacionalizálható. Egy kutatás kivitelezése során elengedhetetlen, hogy a kérdezőbiztosok számára (és a válaszadók számára is) egyértelműen eldönthető legyen, hogy ki tartozik a vizsgált körbe, és ki nem. Néhány jellemző könnyen meghatározható (mint például a születési ország), mások viszont szubjektívek és nehezebben azonosíthatók egy felmérés során (ilyenek például a kulturális hagyományok). Egyetlen etnikai osztályozási rendszer sem tökéletes, és egy olyan sincs az Egyesült Királyságban, amit mindenki elfogadna.

A problémára részleges megoldást hozott, amikor az embereket magukat kérték arra, hogy sorolják be magukat valamelyik etnikai csoportba. Az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztikai Hivatala (Office of National Statistics, ONS) az 1991-es népszámláláshoz dolgozott ki egy etnikai besorolási rendszert, ami az etnikai öndefiníció alapján:

[Miatán] az etnikai csoporthoz tartozás olyan dolog, ami az érintett számára szubjektív jelentőséggel bír [...] nem tudjuk objektív, számszerűsíthető információk alapján meghatározni az etnikai identitást, ahogy, mondjuk, az életkor vagy a nem meghatározásánál eljárunk. Ebből arra következtettünk, hogy jobb, ha inkább megkérdezzük az embereket, hogy milyen csoporthoz tartozónak tekintik magukat (ONS 2003: 9).

Az etnikai önazonosításra vonatkozó kérdést az ONS később átfogalmazta a 2001-es census céljaira, ahogy az 1. ábrán látható. A kormány megrendelésére készülő felmérésekben azóta ez a kérdés használatos (ezekkel a válaszlehetőségekkel) az Egyesült Királyságban.

Ha a válaszadó maga tölti ki a kérdőívet, a kérdést ugyanabban a formátumban kell fölteni, ahogy a 2001-es népszámláláskor. Személyes kérdezésnél ugyanezek a kategóriák egy kártyán szerepelnek, amit a kérdezőbiztos megmutat a válaszadónak, miközben felolvassa a kérdést. Telefonos felmérésnél két kérdés hangzik el. Az elsőre válaszul a válaszadó a fő kategóriák közül választ (például ázsiai vagy ázsiai brit), a második kérdésre pedig az előzőleg kiválasztott fő kategórián belül helyezi el magát valamelyik csoportban, úgy, hogy a kérdezőbiztos felolvassa a csoportokat, amelyek közül választhat, ő pedig kiválasztja a megfelelőt (például indiai, pakisztáni, bangladesi, vagy más ázsiai származású).²

1. ábra: A 2001-es népszámlálás etnikai önbesorolásra vonatkozó kérdése az Egyesült Királyságban

What is your ethnic group? Choose ONE section from A to E, then tick the appropriate box to indicate your ethnic group.

- A**
- White
  - British
  - Irish
  - Any other white background, please write in _____

- B Mixed**
- White and Black Caribbean
  - White and Black African
  - White and Asian
  - Any other mixed background, please write in _____

- C Asian or Asian Birth**
- Indian
  - Pakistani
  - Bangladeshi
  - Any other Asian background, please write in _____

- D Black or Black British**
- Caribbean
  - African
  - Any other black background, please write in _____

- E Chinese or other ethnic group**
- Chinese
  - Any other, please write in _____

² Az etnikai identitásra vonatkozó kérdést az ONS ismét átfogalmazta a 2011-es censushoz.

Forrás: Az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztikai Hivatala (Office of National Statistics)

Az ONS azt javasolta az Egyesült Királyságban dolgozó kutatóknak, hogy használják ezeket az etnikai kategóriákat. Noha érte néhány kritika ezt az osztályozást, például azért, hogy egyetlen kategóriába sorolja az összes „fekete afrikait” (Elam és Chinouya 2000), az ONS-kategóriák használatának vannak lényeges előnyei, nem utolsósorban az, hogy olyan standardizálásra ad lehetőséget, ami egymással összehasonlíthatóvá teszi a különböző felméréseket. További fontos előny, hogy a népszámlálási adatok használatával költséghatékonyan lehet mintákat összeállítani (lásd alább), az így készült minták reprezentativitását pedig meg lehet ítélni a censusadatokkal összevetve. Az ONS-osztályozás nem elégíti ki minden szükségletet, a használata azonban nem zárja ki a benne szereplő kategóriák további finomítását – például a fekete afrikaiak kategóriáján belül további csoportok, vagy fehér etnikai kisebbségi csoportok figyelembevételét – vagy alternatív (például a beszélt nyelven vagy a valláson alapuló) besorolások használatát egyes kutatásokhoz.

3. Mely etnikai csoportok szerepeljenek a kutatásban?

Természetesen van, amikor a kutatás célja meghatározza, hogy mely etnikai csoportoknak kell a kutatásban szerepelni. Például lehet, hogy az a cél, hogy megvizsgáljuk egy vagy több konkrét etnikai kisebbségi csoport jellemzőit egy adott helyen. Más viszont a helyzet, ha például egy nagyléptékű országos kutatásban kellene az etnikai kisebbségi csoportok részvételét megnövelni, hogy a teljes népességével összehasonlítható, robosztus adatokat kapjunk, amellet, hogy megbízható adatokhoz jutunk minden egyes, a mintába bevont etnikai csoportról külön is. Ilyen esetekben dönthetünk úgy, hogy 1) a kutatást az ország legnépesebb etnikai kisebbségi csoportjaira korlátozzuk, hogy minden egyes vizsgált csoportra vonatkozóan robosztus adatokhoz jussunk, de az is egy lehetőség, hogy 2) minden etnikai kisebbségi csoportot bevonunk a kutatásba, de csak a legnépesebbek esetében törekszünk a robosztus adatokhoz szükséges mintanagyság elérésére (az összes többi csoport tagjai pedig az elemzés során a „más etnikai kisebbségi csoport” gyűjtőkategóriába kerülnek). Mindkét módszert használták nagy kutatásokban az Egyesült Királyságban.

A populációadatok a legtöbb esetben fontosak annak megítéléséhez, hogy melyik etnikai kisebbségi csoport lehet praktikusán és költséghatékonyan mintavételezni, úgy, hogy a mintanagyság külön elemzést is lehetővé tegyen. Az ONS (kísérleti jelleggel) évente közzétesz egy becslést az Angliában³ élő etnikai csoportok létszámáról. Az Anglia népességének etnikai összetételére vonatkozó 2007-es adatokat tartalmazza az 1. táblázat.⁴

1. táblázat: Az egyes etnikai csoportok becsült létszáma Angliában, 2007 közepén

<i>Etnikai csoport</i>	<i>Becsült létszám 2007 közepén (ezer fő)</i>	<i>Százalékos arány</i>
<i>Fehér</i>		

³ Fontos tudni azonban, hogy ezek az ONS-adatok csak Angliára, nem az egész Egyesült Királyságra vonatkozóan állnak rendelkezésre.

⁴ A 2011-es censusból származó frissebb adatok is rendelkezésre állnak az ONS honlapján.

Brit	42 736,0	83,6
Ír	570,5	1,1
Más fehér	1,776,3	3,5
<i>Kevert</i>		
Fehér és karibi fekete	282,9	0,6
Fehér és afrikai fekete	114,3	0,2
Fehér és ázsiai	260,9	0,5
Más kevert	212,0	0,4
<i>Ázsiai vagy ázsiai brit</i>		
Indiai	1 316,0	2,6
Pakisztáni	905,7	1,8
Bangladesi	353,9	0,7
Más ázsiai	339,2	0,7
<i>Fekete vagy fekete brit</i>		
Karibi fekete	599,7	1,2
Afrikai fekete	730,6	1,4
Más fekete	117,6	0,2
<i>Kínai vagy más etnikumú</i>		
Kínai	400,3	0,8
Más	376,1	0,7
Egész Anglia	51 092,0	100

Forrás: ONS 2009

Az 1. táblázat adataiból látszik, hogy egy nagy, mondjuk, tízezres mintával készülő, a teljes angolai népességre vonatkozó felmérésben mindössze körülbelül 580 ázsiai válaszadóra számíthatunk, akik közül 260 lesz indiai, 180 pakisztáni és 70 bangladesi. A fekete, kevert és kínai etnikumú válaszadók ennél is lényegesen kevesebben lesznek.⁵ Mivel a legtöbb elemzéshez nemek, kor és más kulcsváltozók szerinti megoszlásban is szükség van az eredményekre, ezek a számok biztos, hogy nem elégségesek az egy-egy etnikai csoportra vonatkozó külön elemzéshez.

Emiatt a legtöbb, az Egyesült Királyságban végzett országos felmérés a hat legnagyobb nem-fehér etnikai kisebbségi csoportra fókuszál, az indiai, a pakisztáni, az afrikai fekete, a karibi fekete, a kínai és a bangladesi csoportra. Ebben a hat csoportban az arányosnál nagyobb mintával végzett országos kutatásra példa az 1993-1994-es Fourth National Survey of Ethnic Minority Groups (Smith és Prior 1996), az 1994-es és a 2000-es angolai Health Surveys (Erens, Primatesta és Prior 2001a, Sproston és Mindell 2006), a 2000-es National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles (Erens, McManus, Field és Korovessi 2001b), és 2001-ig az összes British Crime Survey (ezt a

⁵ Mivel az etnikai kisebbségi csoportok népességarányosan kevesebben vannak Walesben, Skóciában és Észak-Írországon, mint Angliában, ha a felmérés az egész Egyesült Királyságra vonatkozik, az etnikai kisebbségekhez tartozó válaszadók száma még kisebb lesz.

későbbi években az összes nem-fehér etnikai csoportra vonatkozóan is megnövelt mintanagysággal végezték, Bolling, Grant és Sinclair 2006-2007).

Közelmúltbeli, nagyon nagy mintán végzett hasonló felmérésre példa az Understanding Society (korábban UK Household Longitudinal Survey, UKHLS), ami 2009-ben kezdődött, és évente 40 000 háztartásból 100 000 személy megkérdezését tűzte ki célul, a korábban felsorolt hat közül öt népes etnikai kisebbségi csoportban megemelt elemszámmal (a kivétel a kínai), és az összes többi csoportban is annyi etnikai kisebbségi csoporthoz tartozó interjúalannal, amennyit a szűrés során sikerül azonosítani.⁶

4. Etnikai kisebbségi csoportok mintavételezése

Ahogy a fenti példákön láttuk, ha egyszerűen random mintát veszünk a teljes népességből, az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozó válaszadók száma túl alacsony lesz ahhoz, hogy a csoportokra vonatkozó specifikus elemzést készítsünk. Ezért az e csoportokhoz tartozó válaszadók számának növelésére van szükség, a teljes minta, és minden egyes vizsgálandó kisebbségi csoport almintájának reprezentativitását megőrizve.

Egyes európai országoktól eltérően az Egyesült Királyság nem vezet átfogó nyilvántartást a népesség etnikai adatairól. Körülbelül húsz évvel ezelőttig gyakran állítottak össze mintákat a választói névjegyzék (Electoral Register) alapján, ez azonban ma már ritka, mert a választójoggal rendelkezők alulreprezentáltak az etnikai kisebbségi csoportokban, és mert a választójoggal rendelkezők is kérhetik, hogy a nyilvánosan hozzáférhető névjegyzékben ne szerepeljenek. Az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozók egy része nem brit állampolgár, ezért választói regisztrációra nem jogosult, így a brit fehérekhez képest az összes többi etnikai csoport tagjai kisebb valószínűséggel szerepelnek a névjegyzékben. Ezért e csoportok mintavételezéséhez a választói névjegyzék nem jó kiindulópont.

További probléma, hogy a választói névjegyekben etnicitás-adatok nem szerepelnek, ezért etnikai csoportokat reprezentáló mintákat legfőljebb a családnevek alapján lehet összeállítani. Ugyanez érvényes minden más listára is, amihez nincs etnicitás-adat (például páciéntúrák vagy telefonkönyvek alapján készülő mintáknál is ez a helyzet). Noha egyes kutatók szerint a családnevek alapján történő minta-összeállítás lehetséges megoldás egyes etnikai csoportok esetében (például a kínai vagy dél-ázsiai családnevek alapján), ez a módszer sok hibalehetőséggel jár. Nemcsak az a probléma, hogy az egyes etnikai csoportokra jellemző családneveket mások is viselik, hanem az is, hogy ez a módszer mindenkit kizár a mintából, akinek nem az etnikumára jellemző nevek listáján szereplő családneve van, köztük a férjezett nőket, akik a házasságkötésükkel megváltoztatták a nevüket. Másrészt vannak etnikai kisebbségi csoportok, ilyen például a karibi feketék csoportja, amelyek esetében ez az út nem járható. A családnév alapján történő mintavételt gyakran az utolsó lehetőségnek tekintik, amit akkor alkalmaznak, ha semmilyen más költséghatékony lehetőség nem áll rendelkezésre. Például a Health Survey for England a kínai válaszadókat családnév alapján választja ki, praktikus alternatívák hiányában.

Az Egyesült Királyságban a minőségi kutatások során a minta-összeállítás leggyakoribb kiindulópontja az irányítószám- és címjegyzék (Postcode Address File, PAF), mert ebben szinte az összes magánháztartás szerepel, és rendszeresen frissül. Nehézség a PAF-fel, hogy az intézményekben (nyilvános szállásokon, időotthonban) lakókat ez a módszer kizárja a mintából.

---

⁶ Erről a kutatásról további információk itt: www.understandingsociety.org.uk/design/sample/ethnic.aspx.

Ez a teljes populációnak csak egy kis részét érinti, de ha a vizsgált csoport például az idősebb felnőttek csoportja, akkor az emiatt a mintából kizártak aránya megnőhet.

A fő probléma azonban az a PAF-fel, hogy semmilyen információt nem tartalmaz az adott címen lakókról (sőt még azt sem lehet megtudni belőle, hogy laknak-e az adott címen, vagy esetleg üzlethelyiségnek használják, netán lakatlan). Ez azt jelenti, hogy a kérdezőbiztosoknak kell megállapítaniuk, hogy a kiválasztott címen lakók között van-e olyan, aki valamelyik vizsgálni kívánt etnikai kisebbségi csoporthoz tartozik. Noha a PAF-címek „szűrése” gyakran alkalmazott módszer az Egyesült Királyságban (akár például életkori csoportokra vagy gyermekes háztartásokra), ez számottevő extra terepmunkával (és többletkiadással) jár, különösen, ha a teljes népességhez képest kisszámú csoportra kell szűrni. Ez a helyzet az etnikai kisebbségi csoportok esetében is. A szűrés pluszköltsége valószínűleg a legtöbb kutatást megghiúsítaná, ha nem lennének technikák, amiket a költséghatékonyság javítására fejlesztettek ki. Az egyik fontos módszer mind a költségcsökkentésre, mind a minta hatékonyságának javítására, ha a minta tervezése során azokat a területeket, ahol az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozók nagyobb számban élnek, nagyobb súllyal szerepeltetik. Egy másik költségcsökkentő technika a „fókuszált számbavétel” (focused enumeration) nevű módszer. Mindkét technika eredményessége a költségcsökkentésben számos tényezőtől függ, ezzel együtt mindkettőt sikerrel alkalmazták egy sor országos kutatásban az etnikai kisebbségi csoportok mintavételezésére. A következőkben részletesebben áttekintjük ezeket a módszereket.

A vizsgált csoportok által várhatóan sűrűbben lakott területek használata

Ha a vizsgálandó etnikai kisebbségi csoport képviselői földrajzilag koncentráltan élnek az ország egyes részein, ami az Egyesült Királyságban a legtöbb etnikai kisebbségi csoportról elmondható, a szűrés költsége csökkenthető azzal, ha a mintánkat azokra a területekre koncentráljuk, ahol nagyobb találati arányt várhatunk, vagyis ahol a népesség nagyobb részét teszik ki a vizsgált etnikai csoporthoz tartozók. Természetesen ez az út csak akkor járható, ha használható becslés van a birtokunkban arról, hogy milyen találati arányok várhatók egy-egy területen. A „terület” ebben az összefüggésben az egyes kérdezőbiztosok által az egyes megbízások során lefedett munkaterületet jelenti (vagyis az Egyesült Királyságban általában az egyes irányítószámokhoz rendelt területeket vagy a szavazóköröket). Ilyen területi bontásban azonban nem könnyű hozzájutni az etnikai kisebbségi csoportok előfordulását jellemző adatokról az Egyesült Királyságban. A 2011-es népszámlálásig az ilyen adatok legjobb forrása a 2001-es census volt, ami ennek az írásnak a születésekor már kilenc évet avult adatokat jelentett. Az ennek alapján becsült találati arányok emiatt jó eséllyel bizonyultak tévesnek. Ez nem okoz torzítást a mintában, de a kiválasztási folyamat hatékonyságát befolyásolja.

A területi egységeket (például a szavazóköröket) körzetekbe rendezik, úgy, hogy a találati arány egy-egy körzeten belül homogén, körzetről-körzetre változó legyen. Egy adott teljes mintaméretre vonatkozóan az egy-egy körzetre jutó (az effektív mintaméret szempontjából) optimális allokáció a körzet lakosságszámának és a várható találati arány négyzetgyökének a szorzatával arányos (Lásd: Nazroo, Berthoud, Erens, Karlsen és Purdon 2005, B függelék). Ha egynél több etnikai kisebbségi csoportra szűrünk egyszerre, a körzetekbe rendezés és az allokáció meglehetősen bonyolulttá válhat, hiszen úgy kell a mintát megtervezni, hogy egyszerre több csoportra nézve is hatékony legyen.

Az eljárásra extrém példa a bangladesieké. Ahogy az előző szakaszban említésre került, a bangladesiek a teljes népesség 0,7%-át teszik ki Angliában. Ez azt jelenti, hogy körülbelül 140 000

címet kellene végigszűrni ahhoz, hogy 1000 bangladesit találjunk. A népszámlálási adatok tanúsága szerint azonban a bangladesiek területi eloszlása erősen klaszteres: a szavazókörök 10%-ában él a bangladesiek 89%-a, 20%-ában a 95%-uk. A szavazókörök ebből a szempontból legsűrűbb 10%-ban a bangladesiek aránya 2,6% az ott lakók között, ami azt jelenti, hogy a szűrendő háztartások számát 38 000-re lehetne leszorítani, ha a minta csak ezekre a szavazókörökre terjedne ki. A bangladesiekről készült minta annyira lenne torzított, amennyire az összes többi szavazókörben élő maradék 11%-nyi bangladesi különbözik az ezekben élőkötől, ez a torzítás azonban valószínűleg tolerálható a költségcsökkenésre való tekintettel.

A nagyon alacsony találati arányú területek kizárása

További megtakarítások érhetőek el, ha azokat a területeket, ahol az etnikai kisebbségi csoportok koncentrációja nagyon alacsony, teljes egészében kizárjuk a mintából. Például az öt legnépesebb etnikai kisebbségi csoport (az indiaiak, pakisztániak, bangladesiek, karibi feketék és az afrikai feketék) 94%-a 2001-ben a szavazókörök 25%-ában élt. A többi 75 szavazókör találati aránya körülbelül ezerből három. Ennek a 75 szavazókörnek a kizárása okozni fog valamekkora torzítást a mintában, hiszen ezzel kizárjuk az etnikai kisebbségi csoportok döntően fehér britek által lakott területeken élő képviselőit. A szűrési eljárás magas költsége miatt azonban lehet, hogy érdemesebb a magas találati arányú területekre koncentrált költséghatékony szűrést választani, és együtt élni az így okozott torzítással.

Fókuszált számbavétel

A 2001-es népszámlálási adatok alapján még azokban a szavazókörökben is, ahol az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozók koncentrációja magas, a körzetek egynegyedében viszonylag alacsony, 10% alatti találatarány várható. Ezeken a területeken a szűrés költséghatékonyasága javítható fókuszált számbavétel (focused enumeration) néven ismert módszerrel, amit az 1980-as években dolgozott ki a National Centre for Social Research és a Policy Studies Institute (Brown és Ritchie 1981). A módszert sikerrel alkalmazták az etnikai kisebbségi csoportok mintaméretének növelésére sok, az Egyesült Királyságban elvégzett kutatás során (Smith és Prior 1996, Hales et al. 2000, Erens et al. 2001a, Erens et al. 2001b, Hamlyn et al. 2003, Michaelson, Pickering, Wood és Scholes 2006, Bolling et al. 2006). A módszer hasonlít egy, az Egyesült Államokban használatos, WASP (wide area sampling procedure) nevű eljáráshoz, amit a fekete amerikaiak mintavételezésekor használnak olyan területeken, ahol a helyi lakosságnak csak kis részét teszik ki (Hess 1985, Jackson 1991).

A fókuszált számbavétel a hálózatos vagy többszöröző mintavétel egyik fajtája. A lényege, hogy nemcsak az eredetileg kiválasztott háztartásról gyűtenek információt, hanem az ehhez valamilyen meghatározott módon, például rokoni viszonyok vagy közeli szomszédság révén kötődő további háztartásokról is (Sudman és Kalton 1986, Kalton és Anderson 1986, Sudman, Munroe, Sirken és Cowan 1988). A módszer a helyben rendelkezésre álló tudást használja: a kiválasztott háztartás tagjait megkérdezik arról, hogy a közeli címeken hol laknak még a vizsgálni kívánt etnikai kisebbségi csoporthoz tartozó személyek, így a szűrés az eredetileg kiválasztotton túl további háztartásokra is kiterjed. Általában az eredetileg kiválasztottól közvetlenül jobbra és balra egy-egy (néha két-két) további címet szűrnék. Társasházakra, utcasarkokra, más bonyolultabb esetekre nézve a szűrést végzőket pontos instrukciókkal látják el a szomszédosnak tekintendő címek azonosítására.

Ha az eredetileg kiválasztott címen lakó válaszadó biztos abban, hogy a szomszédos címeken nem laknak a vizsgálandó etnikai kisebbségi csoporthoz tartozó személyek, a szűrést végző ezeket a címeket kizárja a szűrésből (így akár kilenc cím effektív szűrése is elvégezhető egy cím felkeresésének a költségéből). Ha a válaszadó nem tudja biztosan, hogy kik laknak a szomszédos címeken, vagy biztos benne, hogy etnikai kisebbségi csoporthoz tartozók laknak a szomszédban, akkor a kérdezőbiztos felkeresi a címeket. A terepmunka tapasztalatai alapján az eljárás valószínűleg akkor működik a legjobban, ha a kisebbségi csoporthoz tartozó lakók aránya 5 és 10% között alakul az adott területen, de a fókuszált számbavétel és az összes cím szűrése közötti választást meghatározó küszöbérték erősen függ a költség-megfontolásoktól.

A módszer számottevő költség-megtakarítást eredményez, de vannak korlátjai. Mindenekelőtt, annak az esélye, hogy a kérdező a szomszédos címeken etnikai kisebbséghez tartozó lakókat talál, akár harmadával is kisebb, mint az eredetileg kiválasztott címeken. Ez azt jelenti, hogy a kijelölt minta nagyobb kell, hogy legyen, mintha teljes házról-házra történő szűrést végeznének, ami elviszi a megtakarítás egy részét. Fontosabb probléma azonban, hogy a módszer alkalmazása nem eredményez-e torzítást. Előfordulhat például, hogy a kevert etnikumú válaszadók nagyobb eséllyel kimaradnak. További korlát, hogy a módszer a legjobban a fekete vagy ázsiai háttérűek szűrésekor működik, nem alkalmazható minden etnikai kisebbségi csoport, illetve partikuláris alcsoportok, például a friss bevándorlók szűréseire. Végül, a fókuszált számbavétel csak a személyes megkereséssel végzett terepmunka során alkalmazható, telefonos vagy postai úton történő felmérések során nem.

Etnikai kisebbségi csoportok mintavételezése: egy példa

A fentiek alapján világos, hogy az etnikai kisebbségi csoportok valószínűségi mintájának tervezése, a standard mintavételezési elvek betartásával távolról sem magától értetődő. Az alábbiakban áttekintjük a követendő lépéseket.

Elsőként ki kell jelölni egy elérni kívánt effektív mintaméretet a vizsgálatba bevont fő etnikai kisebbségi csoportokra vonatkozóan (feltételezve, hogy más etnikai kisebbségi csoportok képviselői is bele fognak kerülni a mintába, anélkül, hogy rájuk nézve is megállapítanánk minimális mintaméretet). Ebben a példában a minimálisan elérni kívánt mintaméret 1000 fő fő etnikai kisebbségi csoportonként, az effektív mintanagyság pedig 750.

Másodikként ki kell számítani a várható szűrési találati arányt minden egyes területi egységre (például szavazókörre), és minden egyes fő etnikai kisebbségi csoportra vonatkozóan. Ehhez a népszámlálási adatokat, és az etnikai önbesorolás ONS-féle meghatározásait kell használni. Minél távolabb vagyunk időben a legutolsó cenzustól, annál pontatlanabbak lesznek a számított várható találati arányok, ami csökkenti a mintatervezés hatékonyságát.

Harmadikként a becsült találati arányok alapján körzetekbe kell sorolni a területi egységeket (szavazóköröket). Miután a cél az, hogy minden egyes fő etnikai kisebbségi csoportra vonatkozóan elérjük a kitűzött minimális mintaméretet, nem szavazókörönként, hanem minden szavazókörben még az egyes kisebbségi csoportokra nézve külön-külön kell számolnunk a találati arányokkal, így a körzetek kijelölése többdimenziós lesz, a körzetek kijelölésének szabályai pedig nem egyértelműek. Ebben a példában az öt fő etnikai kisebbségi csoport mindegyikére vonatkozóan öt körzetet jelölünk ki egymástól függetlenül, ami keresztábla-elemzéssel összesen több mint 700-at fog adni (a minta kijelölésének kezelhetőbbé tétele érdekében ezeket aztán lehet kombinálni).

Végül minden szavazókörré nézve ki kell jelölni, hogy hány válaszadó kerüljön belőle a mintába, úgy, hogy a lehető legkevesebb címmel teljesíteni lehessen a kijelölt minimális mintaméreteket.

Ennek az eljárásnak a követésével körülbelül 45 000 cím kijelölésével elérhető az interjúk kitűzött száma, ha a következő feltevések teljesülnek:

- A PAF-címek 10 százaléka fog üresnek, vagy nem lakás céljára használnak bizonyulni.
- A háztartások 90 százaléka fog választ adni a szűréskor feltett kérdésekre (ami azt jelenti, hogy körülbelül 70 000 felnőttet ér el a szűrés).
- A felkeresett háztartásokban élő összes nem-fehér etnikai kisebbségi csoporthoz tartozó felnőttet azonosítja a szűrés.
- Az azonosítottak 65%-ával készül interjú.

Ezekkel a feltevésekkel a 2. táblázatban feltüntetett effektív mintanagyságok adódnak az egyes etnikai kisebbségi csoportokra nézve, ha ezt az eljárást használjuk.

2. táblázat: Elért és effektív mintaméret a körzetesített valószínűségi mintatervezéssel

<i>Etnikai csoport</i>	<i>Elért mintaméret</i>	<i>Effektív mintaméret</i>
Indiai	2 200	1 550
Pakisztáni	1 800	1 200
Bangladesi	1 400	750
Karibi fekete	1 250	900
Afrikai fekete	1 150	850
Kevert: fehér/karibi fekete	250	160
Kevert: fehér/afrikai fekete	100	70
Kevert: fehér/ázsiai	180	120
Kínai	370	250
Más nem-fehér	1 250	850

Forrás: A szerző saját számítása

Érdeemes figyelni arra, hogy viszonylag alacsony elért mintaméret adódik a kínai válaszadókra nézve. Ennek az az oka, hogy a kínai etnikumú népesség ugyan számban felülmúlja például a bangladesit, de földrajzilag sokkal szétszórtabban él. Ebből az következik, hogy a nagy elérési aránnyal jellemzett területek részarányának növelése a mintában nem alkalmas módszer a kínai válaszadók számának növelésére. Hasonló a helyzet a kevert etnikumú csoportok esetében is. Ezekre az etnikai kisebbségi csoportokra vonatkozóan PAF-alapú mintatervezéssel nagyon nehéz jó lefedettséget elérni anélkül, hogy nagyon alacsonyak lennének a találati arányok. Ha ezeknek a csoportoknak a mintáit is növelni akarjuk, más módszereket kell választanunk.

Ez jól illusztrálja ennek a megközelítésnek azt a hiányosságát, hogy egyes etnikai kisebbségi csoportok, például a kínai és a kevert etnikumú csoportok hatékony mintavételezésére nem alkalmas. Ezen kívül fellép az a korábban már említett probléma is, hogy mivel a módszer a magánháztartásokon alapszik, az intézményekben, például fizető-vendéglátóknál, vagy hosztelekben lakók kizáródnak a mintából. A terepmunkával történő szűrés magas költségéből adódóan ennek a mintavételezési módszernek az adatgyűjtési költsége meglehetősen magas.

Egyes etnikai kisebbségi csoportok esetében, vagy bizonyos körülmények fennállása esetén más módszerekre van szükség. Ideálisan, valószínűségi mintavételi eljárásokat kell használni akkor is, ha ez a lefedettség és a használható osztályozási rendszer tekintetében kompromisszumokkal jár.

Egy lehetséges alternatíva, hogy már létező, nagy felmérések alapján, esetleg az évek alatt felhalmozódott több különböző felmérés alapján állítunk össze mintát (lásd Sudman és Kalton 1986). Természetesen ez csak akkor lehetséges, ha az eredeti kutatás során beszerezték a válaszadók beleegyező nyilatkozatát arról, hogy egy későbbi, az eredetivel esetleg össze nem függő felmérésben is készek részt venni. Az az ideális, ha az eredeti felmérés óta nem telt el hosszú idő, mert ezzel csökkenthető azoknak a válaszadóknak a száma, akik azóta elköltöztek. Kiindulási alapként csak magas minőségű kutatás jön szóba, jól megtervezett valószínűségi mintával, és jó válaszadási aránnyal. A válaszmegtagadásból adódó torzítás ugyanis automatikusan öröklődne bármilyen új kutatásra is. Ha rendelkezésre állnak olyan kutatások, amelyek megfelelnek ezeknek a feltételeknek, akkor ez egy költséghatékony mód lehet az etnikai kisebbségcsoportokra vonatkozó minták előállítására.

Ennek a módszernek egy lehetséges alternatívája, hogy előre tervezve, éppen futó vagy tervezett kutatások kérdőíveihez adunk hozzá szűrőkérdéseket. Ezzel elkerülhetők ugyan a lakcímek elavulásából és a válaszadók egyetértő nyilatkozatai múltbeli beszerzésének esetleges hiányából adódó problémák, viszont a jól tervezett felmérések követésének más problémái megmaradnak, és további nehézségként jelentkeznek, hogy várni kell a mintára (Sudman és Kalton 1986).

Az adaptív klasztertervezés egy további lehetséges eljárás, ami az etnikai kisebbségi csoportok mintavételezéséhez hasznos lehet, feltéve, hogy a vizsgálandó csoportok a releváns földrajzi szinten belül klaszterekben élnek. Elsőként kiválasztunk egy földrajzi klasztert (például egy bizonyos irányítószámhoz rendelt területet vagy egy szavazókört), a benne lakók számával arányos valószínűséggel, és kijelöljük a klaszteren belül az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozó lakók szűréséhez felkeresendő címek számát (például utcánként két cím). Ha a kiválasztott címen találunk etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozó lakót, akkor további címeket is felkeresünk szűrés céljából ugyanabban az utcában (például a szomszédosakat). Ellenkező esetben a kérdéses utcában nem szűrünk további címeket (Thompson 1990, Kalton és Anderson 1986, Sudman és Kalton 1986, Elliott, Fincs, Klein, Ma, PhoungDo, Beckett, Orr és Lurrie 2008). A módszer „szakértői besoroláson” alapuló további finomítását a közelmúltban tesztelték a Kaliforniában élő kambodzsai bevándorlók mintavételezése során (Elliott, McCaffrey, Perlman, Marshall és Hambarsoomians 2009). Ez azt jelenti, hogy „szakértőket” alkalmaznak, akik kívülről látható „kulturális indikátorok” alapján képesek gyorsan kétfelé sorolni a címeket aszerint, hogy valószínű vagy nem valószínű, hogy az adott címen etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozó személy lakik. A cél a költség csökkentése, azzal, hogy az eredetileg kijelölt összes cím szűrése helyett ezt a besorolást használják.

Egy további lehetséges valószínűségi módszer a családnevek alapján történő minta-összeállítás. Ennek a hátrányairól már volt szó. A Health Surveyfor England céljaira a kínaiakat ezzel a módszerrel mintavételezték (Erens et al. 2001a, Sproston és Mindell 2006). 2004-ben például kijelöltek minden olyan szavazókört, amelyben 15-nél több kínai volt (a 2001-es census alapján), majd ezeket két körzetbe sorolták, aszerint, hogy 15-25, vagy legalább 26 kínai lakott bennük. Tíz szavazókört választottak az előbbi körzetből, és 65-öt az utóbbiból, a bennük lakó kínai lakosok számával arányos valószínűséggel. Ezután a szavazókörök választói névjegyzékéből kikeresték azokat a háztartásokat, amelyekben legalább egy kínainak hangzó családnevű személy élt. Ez az

ONS által kifejlesztett módszertan alapján történt, ami az 1991-es hongkongi telefonkönyv angol változatában előforduló 1300 leggyakoribb kínai családnévről készült listán alapult. A 75 szavazókörben összesen 3901 címet jelöltek ki ezzel a módszerrel a választói névjegyzékből, de a szűrés ezek közül csak 492 címet talált olyannak, ahol valóban élt kínai (vagyis 12,6%-ot). (Például azért, mert időközben mások költöztek a kijelölt címekre, vagy, mert egyes címek olyan kínaiasán hangzó családnév alapján kerültek kijelölésre, amelyek angol nyelven is elterjedtek, mint például a Lee.) Ez azt jelenti, hogy az eljárással nemcsak az a probléma, hogy torzító hatások vannak beleépítve, hanem az is, hogy a kínai etnikumú emberek azonosításában nem különösebben sikeres. Más kontextusokban ugyanez a módszer jobban működhet. Elliot és szerzőtársai (2008) például azt találták, hogy a latin-amerikai (Hispanic) etnikumú emberek családnévek listái alapján történő azonosítása körülbelül 80%-os érzékenységet is elérhet (ami azt jelenti, hogy az ilyen etnikumú emberek 80%-ának a családnéve szerepel a listán), a pozitív prediktív érvényesség pedig elérheti a 90%-ot (vagyis a listán szereplő nevek 90%-a valóban latin-amerikai etnikumú). Ugyanezek a szerzők úgy vélik, hogy hasonló prediktív értékű listákat lehet összeállítani az Egyesült Államokban élő japán, kínai és vietnámi etnikumú emberekre vonatkozóan is.

Az etnikai és más kisebbségi csoportok részarányának növelésére használt további módszer a hálózatos (többszöröző) mintavételezés. Ez is szűrési technikákra támaszkodik, de expanzívabb jelleggel: nemcsak a szűrésre kijelölt háztartásban gyűjtünk információt, hanem a rokonoknál és szomszédoknál, vagy más olyan háztartásokban is, amelyek az előbbi háztartással kapcsolatban állnak. A korábbiakban tárgyalt fókuszált számbavétel a hálózatos mintavétel egyik esete, amikor a szűrésre kiválasztott címmel együtt a szomszédos címekről is gyűjtünk információt. Az ilyen módszerekkel összeállított mintákat súlyozni kell a torzítás elkerülése érdekében, mert egy-egy személy hálózatának a mérete befolyásolja, hogy mekkora eséllyel fog bekerülni a mintába. A súlyozás szükségessége a módszer hátrányainak egyike. További hátrány, hogy ismerni kell a hálózatok méretét, és arra kell hagyatkozni, hogy az emberek helyesen azonosítják a vizsgálandó csoporthoz tartozó további személyeket. Hátrányok adódnak a hálózatokhoz tartozóként azonosított személyek felkutatásának potenciális költségéből és nehézségeiből, a hálózatokon belüli klaszteresedés okozta hatékonyságvesztésből, és a hálózatok nagyságának nehéz becslhetőségéből. A módszer alkalmazhatóságának feltétele, hogy a vizsgált csoport erősen hálózatosodott legyen, ami nem minden körülmények között teljesül.⁷

Az etnikai kisebbségi csoportok mintáinak összeállításra rendelkezésre álló többi módszer többsége nem valószínűségi mintavételezési technika. A legelterjedtebb a „hólabda” mintavétel, amit gyakran használnak kvalitatív kutatásokban, de olyan kvantitatív felmérésekben is, ahol az időbeli vagy költségkorlátok szorosak (Hughes, Fenton és Hine 1995, Kahan és Al-Tamimi 2009). Ennek lényege, hogy a kutatók azonosítják a vizsgálandó csoport néhány tagját, és mindegyiküket megkérlik, hogy azonosítsanak számukra továbbiakat. Ezután ezeket is felkeresik a kutatók, és ugyanezt kéri tőlük, és így tovább, amíg el nem érik a célul kitűzött mintanagyságot. A hólabda-minták nagy valószínűséggel felülreprezentálják azokat az embereket, akik sok kapcsolattal rendelkeznek, azokat, akik közel vannak a kiinduló maghoz tartozó személyekhez, és azokat, akik hajlamosabbak együttműködni a felméréskészítőkkel (Elliot ez al, 2008). Mivel ezek nem valószínűségi minták, súlyozással ezt nem lehet korrigálni. A hólabda-minták ezért jó eséllyel „lényegesen torzítottak”, és a segítségükkel elért eredményeket „számottevő óvatossággal kell értékelni” (Kalton és Anderson 1986).

Újabban a hólabda-mintavételezés egyes variánsai, különösen a válaszadó-vezérelt mintavétel (respondent-driven sampling, RDS) segítségével sikerült torzítatlan becsléseket produkálni, ha

---

⁷ A hálózatos mintavételezésnek számottevő irodalma van, Lásd például Sudman és Kalton 1986, Sudman et al, 1988, Kalton és Anderson 1986, és Elliott et al. 2008.

bizonyos kritériumok teljesültek. Az RDS-módszerben a kiinduló maghoz tartozó emberek egyben toborzók is, akik megneveznek más, a vizsgálandó csoporthoz tartozó személyeket. Mind a maghoz tartozó, mind az ezek által elsőként toborzott emberek kupont vagy pénzt kapnak a közreműködésükért. A toborzott válaszadók aztán további személyeket neveznek meg, akiket be lehet vonni a kutatásba. Ezek már önkéntesek lesznek, a neveiket és az elérhetőségüket át kell adni a kutatóknak. Van néhány jellemző, amiben az RDS-módszer eltér a hagyományos hólabda-mintavételtől. Például a „toborzók” csak korlátozott számú (általában három vagy négy) embert vonhatnak be a kutatásba, aminek az a következménye, hogy hosszabb láncok alakulnak ki, és (remélhetőleg) a célcsoport egymáshoz kevésbé vagy távolabbról kapcsolódó tagjai kerülnek a válaszadók közé. Emellett a kapcsolati hálójuk méretéről is megkérdezik a válaszadókat, ami lehetővé teszi a kiválasztási valószínűségek kiszámítását és ezzel az adatok súlyozását (a több kapcsolattal rendelkező emberek kisebb súllyal fognak szerepelni). Elméletileg az RDS-módszerrel addig kell újabbs újabb „hullámokban” további válaszadókat bevonnai a kutatásba, amíg ki nem alakul az „egyensúly”, vagyis, amíg az újabb hullámok kulcsjellemzők (például életkor) szerinti eloszlása már nem tér el a megelőzőektől. Noha ma már jelentős az RDS-módszer irodalma (Heckathorn 1997, 2003, Magnani, Sabin, Saidel és Heckathorn 2005), és egyre inkább használják nehezen elérhető csoportok mintavételezésére, az előfeltevései közül néhányat még nem teszteltek, és számos tanulmány vitatja az alapelveit (Heimer 2005, Johnston, Malekinejad, Kendall, Iuppa és Rutherford 2008).

Vannak olyan módszerek is, amelyekben a célcsoporttal nem azonos, de könnyebben elérhető vizsgálati populációból való mintavételezés is szerepel. Például az intézményalapú mintavétel olyan intézményekből toboroz válaszadókat, amelyeket az etnikai kisebbségi csoportok tagjai gyakran látogatnak (például Sin 2004 a közösségi szervezeteket látogató, etnikai kisebbségi csoporthoz tartozó idős emberek köréből történő mintavételt írja le). Noha az elérésük kényelmes és egyszerű, a közösségi intézményekkel, vagy akár több közösségi intézménnyel kapcsolatot tartók köre nyilvánvalóan nem reprezentálja az egész etnikai kisebbségi csoportot.

Ehhez hasonló módszer a hely és idő szerinti mintavétel. Ez azt jelenti, hogy először felmérünk és kiválasztunk olyan helyeket (például egy háztömböt, egy parkot, vagy egy mecsetet), és idő-intervallumokat, ahol és amikor mintát fogunk venni. A legtöbb esetben nem tudjuk úgy kiválasztani a helyet és az időt, hogy ne legyenek olyan tagjai a vizsgálandó csoportnak, akik a kiválasztott helyre nem járnak, így ezek a módszerek torzítást eredményeznek a mintavételben (Sudman és Kalton, Magnani et al. 2005).

5. Adatgyűjtési kérdések

Részvételi arányok

Az utóbbi két évtizedben a válaszadási arányok több országban is folyamatosan csökkentek (Singer 2006, De Leeuw és De Heer 2002). Az Egyesült Királyságban szinte minden nagyobb kormányzati kutatásban csökkent a válaszadási arány az 1990-es évek folyamán (3. táblázat).

3. táblázat: Válaszadási arányok egyes kutatásokban, különböző években (százalék)

<i>Kutatás</i>	<i>1991</i>	<i>1996</i>	<i>2001</i>
Labour Force Survey [Munkaerő-felmérés] (első hullám)	84	81	78
General Household Survey [Általános háztartás-felmérés]	84	76	72

Family Expenditure Survey [Családi kiadás-felmérés]	70	62	62
Health Survey for England [Angliai egészségi állapot-felmérés]	85	79	74
Family Resources Survey [Csalási erőforrás-felmérés]	-	69	59
British Social Attitudes [Brit társadalmi attitűdök]	67	68	59

Forrás: Purdon és Nicolaas 2003

Egyes felmérésekben az Egyesült Királyságban az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozók körében a válaszadási arányok alacsonyabbak, mint a fehér népesség körében, de az egyes etnikai kisebbségi csoportok között jelentős az eltérés (Erens et al. 2001a, Elam, McMunn és Nazroo 2002, Health Education Authority 1994, Feskens, Hox, Lensvelt-Mulders és Schmeets 2006). A Health Survey for England kutatásban, 2004-ben, a teljes népesség 72%-os válaszadási arányával szemben a kínaiak körében 56%, a pakisztániak körében 60%, a fekete megkérdezettek körében 62%, az indiaiak körében 63%, a bangladesiek körében pedig 68% volt a válaszadási arány (Sproston és Mindell 2006).

Postai úton történő felmérésekben az etnikai kisebbségi csoportok válaszadási arányai még alacsonyabbak lehetnek. Például 2005-ben, Angliában, egy kórházi betegek körében végzett postai felmérés során 61% volt a válaszadási arány a fehérek, 41% az ázsiaiak, és 42% a fekete megkérdezettek körében (Sheldon, Graham, Potheary és Rasul 2007).

Az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozók nagyobb arányú válaszmegtagadásnak valószínűleg több oka van, köztük a nyelvi korlát (legalábbis egyes csoportok esetében), a bizalom hiánya és a tartás a kormányzati intézményektől, a kutatás vagy a saját közreműködésük fontosságának lekicsinylése, az írásban rögzítésre kerülő információk adásával szembeni ellenérzés, és az a percepció, hogy túlságosan sok kutatások estek már át (Froves és Couper 1998, Elam et al. 2002).

Valószínűleg több különböző stratégia egyidejű alkalmazása kell az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozók válaszadási arányainak javításához: a kérdőívek és más kutatási anyagok lefordítása, kétnyelvű kérdezőbiztosok alkalmazása (vagy legalábbis nyelvi segélyvonal biztosítása), a felmérés bizalmas jellegének hangsúlyozása, vegyes adatgyűjtési módok használata, a kutatás jelentőségének hangsúlyozása egyes etnikai csoportok esetében, a személyes közreműködés értékének elmagyarázása és a kutatások iránti figyelem felkeltése, például a közösségi szervezeteken keresztül.⁸

Fordítási kérdések

Egyes etnikai kisebbségi csoportok tagjainak egy része előfordulhat, hogy nem beszél, vagy legalábbis nem beszél jól azt a nyelvet, amin a kérdőív készült, ezért ezekben a csoportokban a válaszadási arány növelésére az egyik leghatékonyabb eszköz a kérdőívek és kutatási dokumentumok lefordítása a megfelelő nyelvre.

A kérdőívek standard fordításai komplex folyamatban készülnek, és ha magas színvonalú fordítást akarunk, akkor azdrága is. Ha személyes interjúzással készülő felmérésről van szó, akkor ezen kívül még a terepen is szükség van tolmácsra vagy fordítóra, aki beszél és olvas a kérdéses nyelveken. Ha a kétnyelvű kérdezőbiztos – vagy esetleg a megkérdezett háztartásának kétnyelvű

⁸Barnes (2008) felsorolja az Európai Unió tagországaiban munkaerő-piaci felmérések során a migránsok részvételének javítására ténylegesen használt vagy számításba vett módszereket. Lásd még ebben a könyvben a 7. és a 8. fejezetet.

tagja – improvizálja a kérdőíven szereplő kérdések fordításait, az nagy valószínűséggel súlyosan rontja a gyűjtött adatok minőségét a különböző interjúk közötti konzisztencia hiánya miatt.

Az első kérdés, amit tisztázni kell, hogy a kérdőívet milyen nyelvekre kell lefordítani. Az etnikai kisebbségi csoportok sokfélesége miatt nem célszerű, vagy nem költséghatékony a fordítást az általuk beszélt sok nyelv mindegyikére elkészíteni. Egy közelmúltbeli kutatás szerint az angol iskolákba járó gyerekeknek az a 14%-a, amelyiknek nem az angol az anyanyelve, 240 különböző nyelvet beszél. Hogy ezek közül melyikre kell lefordítani a kérdőívet, függ attól, hogy mely etnikai csoportokat vizsgálunk és milyen számban, hogy a szóba jövő nyelvi csoportok mekkora része nem interjúvolható angolul, függ az angolul nem lebonyolítható interjúk számától, a fordítások árától, és ezen kívül még különböző politikai és egyenlőségi kérdésektől is. Korábbi kutatások eligazítással szolgálhatnak ezeket a kérdéseket illetően. Például az 1999-es Health Survey for England céljára készült interjúk közül az indiaiak 85%-a, a pakisztániak 70%-a, a kínaiak 69%-a, a bangladesiek 34%-a esetében készültek az interjúk teljes egészében angolul (Erens et al. 2001a). Az Egyesült Királyságban végzett nagyobb kutatásokban az etnikai kisebbségi csoportok részvételének javítására használt nyelvi változatok között előfordult az urdu, a pandzsábi (mind gurmukhi, mind urdu írásmóddal), a bengáli/szilheti, a gudzsaráti, a hindi, az (egyszerűsített) kantoni, az (egyiptomi) arab, a szomáli (latin írásmóddal) és a walesi. Azokban az Egyesült Királyságban készült országos kutatásokban, amelyekben nem cél az etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozók részvételének növelése, általában nem használnak fordításokat, mert túl ritkán fordulnának elő angolul nem elkészíthető interjúk ahhoz, hogy a fordításokkal járó többletköltség indokolt legyen. Igaz ugyan például, hogy a bangladesi válaszadók között nagy azoknak az aránya, akikkel csak fordítás segítségével lehet interjút készíteni, ez azonban mindössze 70 bangladesit jelent egy 10 000 fős országos mintában. A fordítás költsége, és a kijelölt területeken a kétnyelvű kérdezőbiztosok megtalálásával és a kiképzésükkel kapcsolatos bonyodalmak túlságosan nagy ráfordítást, a véges erőforrások túlságosan nagy részének a felhasználását igényelhetik ahhoz képest, hogy mindezt talán 40-50 ténylegesen elkészíthető interjúért kellene megtenni. Természetesen, ha a bangladesi válaszadók arányát növelni kell, akkor sokkal nagyobb a szükség a bengáli/szilheti fordításra.

A következő a kérdőív lefordításának komplex folyamata. Általában ehhez a szakterületre specializálódott fordítóiroda közreműködésére van szükség, ahol az egész kérdőívet ugyanaz az egy személy fordítja, és a cégen belül egy másik személy tőle függetlenül ellenőrzi a fordítást. Általában ezután a lefordított kérdőívet visszafordítatják a forrásnyelvre, ami annak a megítéléséhez kell, hogy a fordítás mennyire híven adja vissza a fogalmak és a kérdések eredeti jelentését. Egészen a legutóbbi időkig a visszafordítást általában nélkülözhetetlen minőségi követelménynek tekintették, és ma is elterjedt a használata – így készült többek között a European Quality of Life Survey (2009).

A legutóbbi időkben azonban sokkal nagyobb figyelem irányul magára a fordítási folyamatra, és a gyenge minőségű fordításokból fakadó problémákra (Harkness, Pennell és Scouna-Glusberg 2004). Gyakoribbá vált, hogy csapatok vagy bizottságok végzik a fordításokat. Például a *European Social Survey* különböző nyelvi változatainak elkészítése során a fordítás-ellenőrzés-döntéshozatal-előtesztelés-dokumentáció (Translation, Review, Adjudication, Pre-testing, Documentation, TRAPD) eljárást használják, amiben a fordítók és a kérdőíves felmérések szakértői csapatot alkotva, együtt készítik el a fordításokat (Harkness 2008).

A fordítási folyamat időigényét csökkentendő, az Egyesült Királyságban az Understanding Society című kutatás során a TRAPD egy módosított változatát használják, ami legfeljebb négy lépésből áll. Először egy fordítócég egy fordítója elkészíti a kérdőív fordítását. Második lépésben a cég egy másik fordítója ellenőrzi a fordítást, hogy ne legyen benne nyelvtani hiba, elütés, félrefordítás

vagy kihagyás, és elvégzi az esetleg szükséges stiláris javításokat. Harmadik lépésben egy független ellenőr (aki nem tartozhat ugyanahhoz a céghez, mint az előző két fordító) ellenőrzi a fordítást és kommentárokat fűz hozzá, amelyek a fordítás pontosságát, teljességét, a benne előforduló interpretációkat, az eredeti angol kérdőív jelentésével való konzisztenciát minősítik. Ha az ellenőr elégedett a fordítással abban a formában, ahogy elé került, a folyamat véget ér azzal, hogy az ellenőr késznek minősíti a fordítást. A negyedik lépésre csak akkor van szükség, ha az ellenőrnek megjegyzései, javaslatai vannak a fordítással kapcsolatban. Ilyenkor a szöveg visszakerül az eredeti fordítóhoz, aki áttekinti a kommentárokat és beépíti az általa helytállónak ítélt javaslatokat. Ilyenkor az eredeti fordító dönt a lefordított kérdőív elkészültéről.

Az Understanding Society kutatás keretében készülő összes fordítási munkát a Language Management Utility (nyelvkezelő eszköz, LMU) nevű webes alkalmazás segítségével koordinálják, amit eredetileg a Tillburgi Egyetem CentRE dataközpontja fejlesztett ki a Survey of Health, Aging and Retirement in Europe (SHARE) nevű kutatás számára.⁹

A csapatmunkában történő fordításkészítés további lehetséges módjait írják le Bhopal és szerzőtársai (2004), akik a fordítások egymással történő összevetését javasolják (természetesen az eredetivel történő összevetés mellett), érvényességi, megbízhatósági és megválaszolhatósági tesztek elvégzésével minden egyes nyelven.

Egy másik újabb javaslat a rövid jelentésrögzítő leírások (anchoring vignettes) használata, ami lehetővé teszi annak nyomon követését, hogy különböző kulturális csoportok esetleg mennyiben értelmezik különbözőképpen ugyanazt a kérdést. Ennek az eljárásnak az alkalmazása során arra kérnek válaszadókat, hogy különböző hipotetikus szituációkra reagáljanak, amelyek egyes jellemzőit megtervezett módon változtatják, így feltárva a vizsgált fogalom jelentésének különböző dimenzióit. A jelentésrögzítő leírásokat már számos nemzetközi kutatásban használták, köztük a SHARE második hullámában is, illetve a saját egészségi állapot megítéléséről és a politikai hatásosságról szóló kutatásokban (King, Murray, Salomon és Tandon 2003, Salomon, Tandon és Murray 2004). A cél például annak a megállapítása, hogy különböző csoportokban az, hogy a válaszadók a saját egészségi állapotukat hogyan helyezik el egy skálán, mennyiben függ az egészségi állapotukban mutatkozó valódi különbségektől, és mennyiben a skála értelmezésében mutatkozó különbségektől. A leírások viszonyítási pontként szolgálnak, amelyekhez a válaszadók hozzá tudják igazítani a saját egészségi állapotukról alkotott értékelésüket. Salomon és szerzőtársai (2004: 258) szerint „[a] rövid, jelentésrögzítő leírások hasznos eszközök lehetnek az egészségi állapotról kialakított percepciók standardizálására és az önleírásokban az egészséggel kapcsolatos normák és várakozások különbözőségéből adódó egyenlenségek kiigazítására”.

Kétnyelvű kérdezőbiztosok alkalmazása

Noha az lenne az optimális, ha mindig rendelkezésre állna lefordított kérdőív, amelynek alapján képzett és tapasztalt kétnyelvű kérdezőbiztosok készítik az interjúkat, ez nem mindig megvalósítható, és nem mindig ez a legköltséghatékonyabb eljárás – például egy olyan területen végzett kutatás során, ahol valószínűleg csak néhány embernek van szüksége arra, hogy egy bizonyos nyelven készítsenek vele interjút.

Ilyen esetekben a második lehetőség, hogy egy professzionális kétnyelvű tolmács kíséri az angolul beszélő kérdezőbiztosot, hogy felolvassa a válaszadó számára a kérdéseket, és a kérdezőbiztos felé

---

⁹ www.share-project.org, www.centerdata.nl/en/TopMenu/Projecten/SHARE/

tolmácsolja a válaszokat. A tolmácsnak nem kell képzett kérdezőbiztosnak lennie, ajánlott azonban, hogy kapjon képzést az interjúzási technikákból, illetve áttekintést a kutatás és a kérdőív céljairól. Ez a módszer általában költséges, nemcsak azért, mert az interjúkhoz két ember jelenlétére van szükség, hanem azért is, mert a professzionális tolmácsok munkadíja általában elég magas. Ezért ennek a megoldásnak a költségigényét össze kell vetni a kétnyelvű kérdezőbiztosok alkalmazásának költségével és gyakorlati előnyeivel.

Ezt a módszert használják az Understanding Society kutatás során. Sőt, miután a kérdőívből nem áll rendelkezésre fordítás az összes olyan nyelvre, amivel a kérdezőbiztosok a terepen találkozhatnak, az is megengedett, hogy ilyen esetben a háztartás valamelyik felnőtt tagja fordítson a válaszadó számára. Ha az interjú fordítással készül, ezt a tényt a gyűjtött adatokkal együtt dokumentálni kell.

A válaszadókkal megegyező etnikumú kérdezőbiztosok alkalmazása

Míg a kérdezőbiztos és a válaszadó közti közös nyelv elengedhetetlen lehet egyes etnikai kisebbségi csoportok angolul nem beszélő tagjainak a kutatásba való bevonásához, a válaszadókkal megegyező etnikumú kérdezőbiztosok alkalmazásával vegyesek a tapasztalatok. Az etnikai egyeztetés a kutatási folyamat különböző elemeire eltérő hatással lehet. Javíthatja például az etnikai kisebbségi csoportok válaszadási arányát, a bizalom növelése, a kutatás észlelt legitimitásának és megbízhatóságának javítása, és esetleg annak a percepciónak az enyhítése révén, hogy a kutatásnak nincs jelentősége. Ezeknek a pozitív hatásoknak a mértéke azonban erősen függ attól, hogy mi a kutatás témája. Egyes érzékeny témák, például a rasszizmus témája esetében, az etnikai egyeztetés hasznosnak bizonyult (Elam et al. 1999). Vannak azonban tapasztalatok, amelyek azt mutatják, hogy a legtöbb téma esetében az etnikai egyeztetésnek nincs hatása (Aspinall 2001, Rhodes 1994). Sőt, a hatás negatív is lehet, például, ha tabutémáról kellene beszélni, és a kutatás bizalmi jellegével szemben kétséget ébreszt, hogy esetleg egy viszonylag kis létszámú közösség egy másik tagja készíti az interjút (Phoenix 1994, Grewal és Ritchie 2006).

Hasonló okokból az etnikai egyeztetés a kérdőíveken belül az egyes kérdésekre adott válaszokat is befolyásolhatja. Egyes témákban a válaszadó készebb lehet „őszinte” válaszok adására, ha a kérdezőbiztos közelebb áll hozzá. Például egy közvélemény-kutatás során, amit nem sokkal azután végeztek, hogy az amerikai és brit közös hadművelet elkezdődött Afganisztánban, az derült ki, hogy a brit ázsiaiak nagyobb eséllyel adtak hangot az „érzékelt nemzeti közhangulattól” eltérő véleményüknek, ha a kérdezőbiztos is ázsiai volt (bár ez nem jelentkezett konzisztensen a kérdőív összes kérdésénél) (Worcester 2002). De amellet is szólnak érvek, hogy kulturális tabunak számító magatartásokról szóló kutatás esetén gátolhatja az őszinte választ, ha a válaszadó és a kérdezőbiztos azonos etnikumú (például, ha muzulmán kérdezőbiztos kérdezi a muzulmán válaszadót az alkoholfogyasztásáról).

Az etnikai egyeztetés a terepmunkával kapcsolatban is felvet gyakorlati nehézségeket. Ezek közé tartozik a költségnövekedés (ha etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozó kérdezőbiztosokat kell toborozni és kiképezni), a terepmunka nagyobb szervezésigénye, és esetleg a megnövekvő időigénye is.

Tekintettel mindezekre a nehézségekre a kérdezőbiztosok és a válaszadók etnikumát ritkán egyeztetik az Egyesült Királyságban végzett nagyléptékű felmérésekben. Ehelyett inkább arra helyeznek hangsúlyt, hogy a kérdezőbiztosok maradéktalanul tisztában legyenek az általános

kulturális tudnivalókkal (például, hogy hogyan kell köszönteni az egyes etnikai csoportok tagjait, milyen ruházat és viselkedés számít elfogadhatónak az otthonaikban), és azzal, hogy egyes etnikai kisebbségi csoportok számára a kérdőív mely pontjai lehetnek érzékeny kérdések. Ha lehetséges, célszerű a kérdezőbiztosok és a kutatók kulturális tájékozottságának és érzékenységének képzéssel történő fejlesztése (Papadopoulos és Lees 2001). Ebből következően egyes esetekben felmerül a nemi egyeztetés szükségessége: például olyan muzulmán nők esetében, akik nem lehetnek egyedül egy szobában a családhoz nem tartozó férfi kérdezőbiztossal.

6. Konklúzió

Minden kutatás során kompromisszumot kell kötni aközött, amit a kutató szeretne elérni, és aközött, ami a költségvetési és időkorlátok között gyakorlatilag kivitelezhető. Ez hatványozottan igaz az etnikai kisebbségi csoportokra fókuszáló kutatásokban, amelyek egy sor olyan nehézséggel járnak, amelyek általában nem jelentkeznek. Ebben a fejezetben megtárgyaltunk néhányat az Egyesült Királyságban etnikai kisebbségi csoportok körében végzendő kutatások tervezése során felmerülő kulcskérdések közül, és jeleztük, hogy a leggyakrabban milyen típusú kompromisszumok születnek, szem előtt tartva az adatminőségre gyakorolt negatív hatás minimalizálását.

Még a jól finanszírozott országos kutatások során is tudomásul kell venni, hogy vannak korlátjai az egyes etnikai kisebbségi csoportokból a külön elemzést lehetővé tevő számban történő mintavételnek. Ezek a korlátok adódhatnak abból, hogy az adott csoport képviselői ritkán fordulnak elő a teljes népességben, és abból is, hogy nem áll rendelkezésre megbízható adat arról, hogy mely földrajzi területeken található meg viszonylag nagyobb százalékban. Az is lehetséges, hogy a földrajzi elhelyezkedési adatok azt mutatják, hogy egyes etnikai kisebbségi csoportok az egész országban szétszórtan élnek, ami a mintavételt nehezíti, a terepmunkát költségessé teszi. A kutatókat gyakran korlátozza, hogy praktikus okokból (például, ha használni akarják a népszámlálási adatokat egy-egy etnikai csoport térbeli elhelyezkedésének meghatározásához) a létező etnikai osztályozási rendszer keretei között kell dolgozniuk, még akkor is, ha ez a kutatás célcsoportjához nem pontosan illeszkedik (például az etnikai csoport lesz a nyelvi vagy vallási csoport meghatározásához a közelítés).

Ha a kutatás által vizsgált etnikai kisebbségi csoportok valamelyikének képviselői jó eséllyel nem beszélik jól az ország nyelvét, akkor döntést kell hozni arról, hogy a fordítást hogy célszerű megoldani. A különböző lehetőségek különböző mértékű költségekkel járnak. Mindenekelőtt el kell döntenie, hogy a kérdőívet és a kutatás anyagait milyen nyelvekre érdemes lefordítani, tekintettel arra, hogy minden fordításnak megvan a maga idő- és költségigénye, hogy szükség lesz kétnyelvű kérdezőbiztosok vagy tolmácsok alkalmazására, és bonyolultabb lesz a terepmunkát úgy megszervezni, hogy a kétnyelvű kérdezőbiztosok/tolmácsok a megfelelő háztartásokhoz jussanak el.

Az etnikai kisebbségi csoportokat érintő kutatásokban felmerülő nehézségek gyakran vezetnek ahhoz, hogy gyakran olyan egyszerűsítéseket kell alkalmazni, amelyek nem volnának elfogadhatók az általános népesség körében végzett standard felmérések esetén. Ez különösen igaz az etnikai kisebbségi csoportokból történő olyan mintavételre, amikor a kutatók túl könnyen fogadják el a nem-valószínűségi módszereket, a valószínűségi minta összeállításának nehézségei és költségigénye miatt. Sok, az etnikai kisebbségek körében végzett kutatással szemben joggal vetődnek fel kétségek amiatt, hogy megkérdőjelezhető módszerek alkalmazásával készültek. Ebben a fejezetben olyan módszerek bemutatása volt a cél, amelyekkel robusztus eredményekhez

juthatunk, akkor is, ha a kutatás céljait, megtervezését vagy végrehajtását illetően bizonyos kompromisszumokat el kell fogadnunk.

Hivatkozások

- Anderson, R., B. Mikulić, G. Vermeulen, M. Lyly-Yrjanainen és V. Zigante: *European Quality of Life Survey (2009)*, Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eqls/2007/methodology.htm. Letöltés 2010 január 28-án.
- Aspinall, P.J. (2001): „Operationalising the collection of ethnicity data in studies of the sociology of health and illness”, *Sociology of Health and Illness* 23 (6): 829-862.
- Barnes, W. (2008): „Improving the participation of migrants in the Labour Force Survey: A review of existing practices in EU member states”, *Survey Methodology Bulletin* 63: 25-38.
- Bhopal, R., A. Vettini, S. Hunt, S. Wiebe, L. Hanna és A. Amos (2004): „Review of prevalence data in, and evaluation of methods for crosscultural adaptation of, UK surveys on tobacco and alcohol in ethnic minority groups”, *British Medical Journal* 328: 76-80.
- Bolling, K., C. Grant és P. Sinclair (2006-2007): *British Crime Survey (England and Wales) Technical Report: Volume 1*. www.data-archive.ac.uk/findingData/snDescription.asp?sn=5755. Letöltés 2010 január 28-án.
- Brown, C. és J. Ritchie J. (1981): *Focussed enumeration: The development of a method for sampling ethnic minority groups*. London: Policy Studies Institute and Social and Community Planning Research.
- Bulmer, M. (1999): *Question Bank Commentary on Ethnicity*.
<http://survey.net.ac.uk/sqb/qb/topics/ethnicity/ethnicintro.htm>. Letöltés 2009 december 22-én.
- De Leeuw, E. D. és W. De Heer (2002): „Trends in household survey non-response: A longitudinal and international comparison”, In: R.M. Groves, D.A. Dillman, J.L. Eltinge & R.J.A. Little (szerk.): *Survey nonresponse*. New York: Wiley.
- Elam, G., M. Chinouya és a Joint Health Surveys Unit (2000): *Feasibility study for health surveys among Black African populations living in the UK: Stage 2 – diversity among Black African communities*. London: Department of Health.
- Elam, G., K. Fenton, A. Johnson, J. Nazroo és J. Ritchie (1999): *Exploring ethnicity and sexual health (ExES)*. London: Social and Community Planning Research.
- Elam, G., A. McMunn és J. Nazroo (2002): *Feasibility study for health surveys among Black African people living in England: Final report*. London: TSO.
- Elliott, M.N., B.K. Finch, D. Klein, S. Ma, D. Phuong Do, M.K. Beckett, N. Orr és N. Lurie (2008): „Sample designs for measuring the health of small racial/ethnic subgroups”, *Statistics in Medicine* 27: 4016-4029.
- Elliott, M.N., D. McCaffrey, J. Perlman, G. N. Marshall és K. Hambarsoomians (2009): „Use of expert ratings as sampling strata for a more cost-effective probability sample of a rare population”, *Public Opinion Quarterly* 73 (1): 56-73.
- Erens, B., P. Primatesta és G. Prior (szerk.) (2001a): *Health Survey for England: The health of minority ethnic groups 1999*. London: TSO.

- Erens B., S. McManus, J. Field és C. Korovessi (2001b): *National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles II: Technical report*. London: National Centre for Social Research.
- Feskens, R.C.W., J. Hox, G. Lensvelt-Mulders és H. Schmeets (2006): „Collecting data among ethnic minorities in an international perspective”, *Field Methods* 18 (3): 284-304.
- Fowler, F. J. (2008): *Survey research methods*. Newbury Park: Sage Publications.
- Grewal, I. és J. Ritchie (2006): „Ethnic and language matching”, in J. Y. Nazroo (szerk.): *Health and social research in multiethnic societies*. Abingdon: Routledge.
- Groves, R.M., F.J. Fowler, M.P. Couper, J.M. Lepkowski, J. M. Singer és R. Tourangeau (2009): *Survey methodology*. Második kiadás. Hoboken: Wiley & Sons.
- Groves, R. M. és M. P. Couper (1998): *Non response in household interview surveys*. New York: Wiley.
- Hales J., L. Henderson, D. Collins és H. Becher (2000): *2000 British Crime Survey (England and Wales) Technical Report*. London: National Centre for Social Research.
- Hamlyn, B., C. Maxwell, J. Hales et al. (2003): *2003 Crime and Justice Survey (England and Wales) Technical Report*. London: National Centre for Social Research.
- Harkness, J. (2008): *Round 4 ESS translation strategies and procedures*, www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&view=article&id=66:translation-strategy&catid=123:survey-methodology&Itemid=366. Letöltés 2009 január 26-án.
- Harkness, J., B. E. Pennell és A. Schoua-Glusberg (2004): „Survey questionnaire translation and assessment”, In: S. Presser, J.M. Rothgeb, M.P. Couper, J.T. Lessler, E. Martin, J. Martin és E. Singer (szerk.): *Methods for testing and evaluating survey questionnaires*. New York: Wiley.
- Health Education Authority (1994): *Health and lifestyles: Black and minority ethnic groups in England*. London: HEA.
- Heckathorn, D. (2002): „Respondent-driven sampling II: Deriving valid population estimates from chain-referral samples of hidden populations”, *Social Problems* 49: 11-34.
- Heckathorn, D. (1997): „Respondent-driven sampling: A new approach to the study of hidden populations”, *Social Problems* 44: 174-199.
- Heimer, R. (2005): „Critical issues and further questions about respondent-driven sampling: Comment on Ramirez-Valles et al.”, *AIDS Behaviour* 9: 403-408.
- Hess, J. (1985): *Sampling for social research surveys 1947-1980*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Hughes, A. O., S. Fenton és C.E. Hine (1995): „Strategies for sampling black and ethnic minority populations”, *Journal of Public Health Medicine* 17: 187-192.
- Jackson, J. S. (szerk.) (1991): *Life in Black America*. Newbury Park: Sage Publications.
- Johnston, L.G., M. Malekinejad, C. Kendall, I. M. Iuppa és G. W. Rutherford (2008): „Implementation challenges using RDS sampling methodology for HIV biological and behavioral surveillance: Field experiences in international settings”, *AIDS* 12: S131-S141.
- Kahan, D. és A. Al-Tamimi (2009): „Strategies for recruiting Middle Eastern-American young adults for physical activity research: A case of snowballs and salaam”, *Journal of Immigrant and Minority Health* 22: 380-390.
- Kalton, G. és D. W. Anderson (1986): ‘Sampling rare populations’, *Journal of the Royal Statistical Society A* 149, Part 1: 65-82.
- Karlsen, S. és J. Y. Nazroo (2006): „Defining and measuring ethnicity and “race””, In: J.Y. Nazroo (szerk.): *Health and social research in multiethnic societies*. London: Routledge.

- King, G., C.J.L. Murray, J. A. Salomon és A. Tandon (2003): „Enhancing the validity and crosscultural comparability of measurement in survey research”, *American Political Science Review* 97 (4): 567-583.
- Lyberg L., P. Biemer, M. Collins, E. De Leeuw, C. Dippo, N. Schwarz és D. Trewin (szerk.) (1997): *Survey measurement and process quality*. New York: Wiley & Sons.
- Magnani, R., K. Sabin, T. Saidel és D. Heckathorn (2005): „Review of sampling hard-to-reach and hidden populations for HIV surveillance”, *AIDS* 19 (suppl 2): S67-S72.
- Michaelson, J., K. Pickering, N. Wood és S. Scholes (2006): *2005 Home Office Citizenship Survey*. London: National Centre for Social Research.
- Moser, C. A. és G. Kalton (1985): *Survey methods in social investigation*. London: Heinemann.
- Nazroo, J., R. Berthoud, B. Erens, S. Karlsen és S. Purdon (2005): „A longitudinal survey of ethnic minorities. Focus and design”. *Final report to the ESRC and ONS*.
- Office of National Statistics (2009): *Population estimates by ethnic group mid-2007*. www.statistics.gov.uk/statbase/Product.asp?vlnk=14238. Letöltés 2009. december 22-én.
- Office of National Statistics (2003): *Ethnic group statistics: A guide for the collection and classification of ethnicity data*. London: HMSO.
- Papadopoulos, I. és S. Lees (2001): „Developing culturally competent researchers”, *Journal of Advanced Nursing* 37: 258-264.
- Phoenix, A. (1994): „Practising feminist research: the intersection of gender and “race” in the research process”, In: M. Maynard és J. Purvis (szerk.): *Researching women's lives from a feminist perspective*. London: Taylor & Francis.
- Purdon, S. és G. Nicolaas (2003): „Trends in non-response on social surveys”, előadás a Royal Statistical Society előtt, 2003. július 9.
- Rhodes, P. J. (1994): „Race of interviewee effects: A brief comment”, *Sociology* 28 (2): 547-558.
- Salomon, J. A., A. Tandon és C.J. L. Murray (2004): „Comparability of self-rated health: Cross sectional multi-country survey using anchoring vignettes”, *British Medical Journal* 328:258.
- Sheldon, H., C. Graham, N. Pothecary és F. Rasul (2007): *Increasing response rates amongst black and minority ethnic and seldom heard groups. A review of literature relevant to the National Acute Patients' Survey*. Oxford: Picker Institute Europe.
- Sin, C. H. (2004): „Sampling minority ethnic older people in Britain”, *Ageing & Society* 24:257-277.
- Singer, E. (2006): „Non-response bias in household surveys”, *Public Opinion Quarterly* 70(5): 637-645.
- Smith, P. és G. Prior (1996): *The fourth national survey of ethnic minorities: Technical Report*. London: Social and Community Planning Research.
- Sproston, K. és J. Mindell (2006): *The Health Survey for England 2004 volume 2: Methodology and documentation*. London: National Centre for Social Research.
- Sudman, S. és G. Kalton (1986): „New developments in the sampling of special populations”, *American Review of Sociology* 12: 401-429.
- Sudman, S., G. Munroe, M. G. Sirken és C. D. Cowan (1988): „Sampling rare and elusive populations”, *Science* 240 (4855): 991-996.
- Thompson, S. K. (1990), „Adaptive cluster sampling”, *Journal of the American Statistical Association* 85 (412): 1050-1059.
- Worcester, R. (2002): *Who's asking? Answers may depend on it*. www.ipsos-mori.com/newsevents/ca/ca.aspx?oItemId=166. Letöltés 2009. január 28-án.